

ЕМПАТІЙНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ ПРОЯВІВ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження емпатійної детермінації емоційного аспекту міжособистісної взаємодії у юнацькому віці. Виявлено та описано вікові та статеві особливості їх взаємозв'язку.

Ключові слова: адекватне емоційне реагування, емпатія, емоційна включеність, емоційна модальність, міжособистісна взаємодія.

Постановка проблеми. З розвитком антропоцентричного підходу в усіх галузях сучасної науки особливої актуальності набули проблеми духовності, моральності, толерантності тощо. Дослідження впливу емпатії на різні аспекти міжособистісної взаємодії в межах вищезгаданого підходу може стати важливим кроком на шляху до гуманізації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній психології проблема емпатії вивчалась А. Валлоном, Т. П. Гавриловою, Л. П. Журавльовою, Н. Ф. Каліною, О. А. Орищенко, Т. А. Рябовол, О. П. Санніковою, Л. П. Стрелковою, І. М. Юсуповим та ін. Переважна більшість науковців розглядала емпатію саме в контексті міжособистісної взаємодії, однак комплексного експериментального дослідження їх взаємозв'язку не проводилося.

Водночас, особливості міжособистісної взаємодії широко досліджувались як вітчизняними (О. О. Бодальовим, О. О. Леонтьєвим, Б. Ф. Ломовим, В. М. Мясцевим, М. М. Обозовим, Б. Д. Паригінім, А. В. Петровським, С. Л. Рубінштейном та ін.), так і зарубіжними науковцями (Д. Брунером, Х. Келлі, Ч. Кулі, К. Левіном, А. Маслоу, А. Міллером, Г. Ньюкомом, С. Олпортом, К. Роджерсом, М. Розенбергом, Х. Ремшмідтом, Дж. Г. Скоттом, Е. Уїлсоном, Р. Фішером, З. Фрейдом, Е. Фромом, та ін.). Вченими було виявлено, що процес міжособистісної взаємодії забезпечується функціонуванням низки психічних процесів, таких як емоції, мотивація, цінності, особистісні смисли тощо. Надзвичайно важливими у цьому переліку виступають емоційні процеси, які пронизують кожен етап міжособистісної взаємодії та визначають її якісні характеристики.

Розгляд емпатії як здатності особистості відчувати почуття іншої людини [4, с. 263], прилучатися до її емоційного життя, розділяти її емоційні стани, відчуваючи емоційне благополуччя чи негаразди [11, с.24] та емоційно реагувати на них [3; 5; 9; 10; 11; 12 та ін.], дозволяє констатувати можливість взаємопроникнення емоційних переживань одного суб'єкта в емоційне життя іншого та впливу на нього. Емпатія, очевидно, і забезпечує таку можливість емоційного взаємопроникнення та взаємовпливу, виступаючи механізмом емоційної взаємодії, що забезпечує емоційну складність (насиченість, варіативність) міжособистісної

взаємодії. Деякі автори [1] розглядають емпатію як умову емоційної зрілості особистості. Поняття емоційної зрілості передбачає розвиненість емоційної сфери, що проявляється у здатності адекватного емоційного реагування в певних соціокультурних умовах. Виходячи з цього, емпатійність можна вважати умовою адекватного емоційного реагування.

Аналіз досліджень Л. П. Журавльової [8, с. 71-72] показав, що залежно від рівня розвитку емпатійності особистості (тобто по мірі того, як ускладнюються механізми, що забезпечують функціонування емпатійного процесу), прямо пропорційно змінюється і рівень емоційної напруженості суб'єкта взаємодії. Відтак можна говорити про зростання чи спадання рівня емоційної участі суб'єкта в тій чи іншій міжособистісній взаємодії. Крім того, можемо припустити, що кон'юнктивні (зближуючі) чи диз'юнктивні (віддаляючі) переживання особистості здатні підсилюватися або послаблюватися її емпатійними переживаннями, що безпосередньо впливатиме на якісні показники емоційних проявів суб'єктів міжособистісної взаємодії (глибину, інтенсивність та модальність емоційних переживань).

Таким чином, **гіпотезою** дослідження виступало припущення про те, що емпатія в емоційному компоненті міжособистісної взаємодії репрезентується як умова адекватного емоційного реагування суб'єктів, детермінанта їх емоційної участі у взаємодії, а також механізм варіативності емоційних проявів міжособистісної взаємодії.

Об'єкт дослідження – міжособистісна взаємодія. **Предмет** – емпатійна детермінація емоційного компоненту міжособистісної взаємодії у юнацькому віці. Розв'язувалися наступні **завдання**: теоретичне обґрунтування емпатійної детермінації міжособистісної взаємодії; визначення рівня розвитку емпатії у юнацькому віці; дослідження емоційних проявів міжособистісної взаємодії сучасного юнацтва; знаходження особливостей взаємозв'язків та відмінностей між вищезазначеними феноменами.

Методика та організація дослідження. Для емпіричного дослідження рівня розвитку емпатії та форм її прояву у юнацькому віці використовувалася методика Л. П. Журавльової [7]. З її допомогою визначався інтегральний показник емпатійності особистості (високий, середній та низький рівні) та здатність

юнацтва до різних форм її прояву (антиемпатія, індіферентність, співпереживання, співчуття, моделювання поведінки, реальне сприяння та альтруїстична поведінка).

Для визначення рівня емоційної включеності особистості у міжособистісну взаємодію використовувалася шкала «Напруженість» методики С. В. Духновського [6, с. 45-50]. Дана шкала дозволяє виміряти рівень емоційної включеності особистості у міжособистісну взаємодію у діапазоні від повної емоційної індіферентності до емоційного застрягання. Здатність до адекватного емоційного реагування, що проявляється у відсутності виражених емоційних бар'єрів, діагностувалася за допомогою методики В. В. Бойко [2]. З її допомогою виявлялися проблеми особистості, пов'язані з умінням керувати та дозувати емоції, неадекватністю проявів емоцій, негнучкістю, нерозвиненістю та невиразністю емоцій, домінуванням негативних емоцій, небажанням зближитися з людьми на емоційній основі. Для діагностики варіативності емоційних проявів міжособистісної взаємодії використовувалися методики С. В. Духновського [6, с. 92-94]. На їх основі визначалася модальність емоційного фону (емоційна модальність) міжособистісної взаємодії (негативна – ситуативна – позитивна) та емоційна спрямованість досліджуваних (кон'юнктивна – гармонійна – диз'юнктивна).

Експериментальна робота проводилася впродовж 2012 року. Дослідженням було охоплено 226 осіб юнацького віку. Серед них – 110 респондентів раннього юнацького віку (хлопців – 51, дівчат – 59) та 116 – зрілого юнацького віку (хлопців – 41, дівчат – 74). З метою підвищення рівня репрезентативності вибірки досліджувались представники різних навчальних закладів Житомирської області, що навчаються за різними напрямками підготовки.

Результати дослідження та їх обговорення.

На першому етапі дослідження перевірялася наявність достовірних взаємозв'язків між показниками інтегральної емпатії та її форм з показниками емоційного компоненту в юнацькому віці в цілому. З цією метою було використано метод лінійної кореляції Пірсона. У такий спосіб було виявлено достовірний взаємозв'язок між інтегральною емпатією та емоційною спрямованістю ($r=-0,119$; $p\leq 0,1$), емоційною модальністю ($r=0,383$; $p\leq 0,001$) і рівнем емоційних бар'єрів ($r=-0,219$; $p\leq 0,001$), який розглядався як показник міри здатності до адекватного емоційного реагування. Щодо останньої, то виявлено негативну кореляцію показників інтегральної емпатії з показниками шкал, які діагностують невідання керувати емоціями, дозувати їх ($r=-0,186$; $p\leq 0,01$), а також негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій ($r=-0,226$; $p\leq 0,001$). Таким чином було виявлено, що у особистостей юнацького віку з високим рівнем емпатійності переважає кон'юнктивна емоційна спрямованість та оптимістичний емоційний фон взаємодії, з

низьким рівнем – диз'юнктивна спрямованість та песимістичний фон, а середньоемпатійні юнаки та дівчата мають гармонійну емоційну спрямованість та ситуативний (адекватний, реалістичний) емоційний фон у ситуації міжособистісної взаємодії. Крім того, чим вищим є рівень емпатійності особистості, тим вищою є її здатність до адекватного емоційного реагування, сильнішим емоційний контроль та більшою варіативністю емоційних проявів.

Статистично значущий взаємозв'язок існує між показниками антиемпатії та емоційної спрямованості ($r=-0,107$; $p\leq 0,1$), емоційної модальності ($r=-0,226$; $p\leq 0,001$), рівнем емоційних бар'єрів ($r=0,106$; $p\leq 0,1$) і такими показниками останніх як невідання керувати емоціями, дозувати їх ($r=0,132$; $p\leq 0,05$), негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій ($r=0,132$; $p\leq 0,05$). Відтак, чим вищий рівень антиемпатії, тим більш вираженими є диз'юнктивні переживання та песимістична налаштованість, що, очевидно, обумовлене генезою феномену дисонансної емпатії. Так само, зі зростанням рівня антиемпатії, зростає й рівень емоційних бар'єрів, що вказує на зниження здатності до адекватного емоційного реагування та супроводжується зниженням емоційної варіативності та емоційного контролю.

Негативний статистично значущий зв'язок констатовано між показниками емпатійної індіферентності та емоційної модальності взаємодії ($r=-0,263$; $p\leq 0,001$). Отже, чим вищим є рівень емпатійної індіферентності, тим вищим є песимістичний фон взаємодії.

Корелятами співпереживання у юнацькому віці виявились емоційна модальність ($r=0,152$; $p\leq 0,05$) та рівень емоційних бар'єрів ($r=0,124$; $p\leq 0,05$), що проявляється у негнучкості, нерозвиненості, невиразності емоцій ($r=0,182$; $p\leq 0,01$). Тобто, низький рівень співпереживання супроводжується негативною емоційною модальністю, середній – ситуативною модальністю, а високий – позитивною. Пояснюємо це дією механізму ідентифікації: чим менше людина ідентифікується з Іншим, тим більш «чужим» він є для неї, що й зумовлює негативний емоційний фон взаємодії з ним.

Водночас, зі зростанням здатності до співпереживання зростає й рівень емоційних бар'єрів. Припускаємо, що останні, проявляючись в емоційній скрутності (негнучкості, нерозвиненості, невиразності емоцій), блокують процес децентрації, чим унеможливають перехід емпатійної поведінки на більш високий рівень.

Емпатія на рівні співчуття корелює з емоційною модальністю ($r=-0,15$; $p\leq 0,05$), емоційною включеністю ($r=0,143$; $p\leq 0,05$) й емоційними бар'єрами ($r=0,137$; $p\leq 0,05$), що проявляються у невіданні суб'єкта керувати емоціями, а також дозувати їх ($r=0,177$; $p\leq 0,01$). Обернений взаємозв'язок з емоційною модальністю обумовлений, на наш погляд, такими механізмами емпатії, як аналіз та оцінка ситуації, а також особистісна та моральна рефлексія. Очевидно, що чим більше суб'єкт співчуває іншому, тим

більше негативних емоцій відчуває він сам. Водночас, зі зростанням рівня співчуття суб'єкта слабшає його контроль над власними емоціями, а по мірі «занурення» в емпатогенну ситуацію зростає й рівень емоційного включення у взаємодію.

Так само пояснюється кореляція емоційної модальності з показниками здатності до реального сприяння ($r=0,293$; $p\leq 0,001$). Крім того, виявлено негативний взаємозв'язок останньої з емоційними бар'єрами ($r=-0,174$; $p\leq 0,01$), а саме: з домінуванням негативних емоцій ($r=-0,145$; $p\leq 0,05$), невмінням керувати емоціями, дозувати їх ($r=-0,134$; $p\leq 0,05$), нерозвиненістю, негнучкістю, невиразністю емоцій ($r=-0,184$; $p\leq 0,01$). Як бачимо, наявність таких емоційних перешкод, як негативний фон взаємодії, послаблений (чи відсутній) емоційний контроль та емоційна скутість суб'єкта перешкоджають реалізації сприяючої поведінки.

Здатність до альтруїстичної поведінки у сучасного юнацтва достовірно взаємопов'язана з емоційною модальністю ($r=0,184$; $p\leq 0,001$), емоційною включеністю ($r=-0,109$; $p\leq 0,1$) та емоційним бар'єрами ($r=-0,164$; $p\leq 0,01$), зокрема з небажанням зближа-

тися з людьми на емоційній основі ($r=0,194$; $p\leq 0,01$), нерозвиненістю, негнучкістю, невиразністю емоцій ($r=-0,142$; $p\leq 0,05$), невмінням керувати емоціями, дозувати їх ($r=-0,164$; $p\leq 0,01$). Прямий взаємозв'язок з емоційною модальністю є очевидним, оскільки трансфінитна емпатія, формою прояву якої і є власне альтруїстична поведінка, передбачає духовну єдність з іншим, перевагу його цінності над власною. Закономірно, що в основі такої взаємодії лежить безумовно позитивне ставлення суб'єкта. Нівелювання ж власних потреб та інтересів призводить до небажання зближатися з людьми на емоційній основі, що виступає як механізм психологічного захисту. В той же час, реалізація сприяючої поведінки вимагає підвищеного контролю над власними емоціями та певного емоційного відсторонення, що ілюструє нам негативна кореляція здатності до альтруїстичної поведінки з емоційною включеністю та невмінням керувати емоціями, дозувати їх.

Другий етап дослідження передбачав вивчення статевих особливостей (див. табл. 1) виявлених взаємозв'язків.

Таблиця 1

Матриця значущих коефіцієнтів лінійної кореляції між показниками емпатії, її форм та емоційним компонентом міжособистісної взаємодії юнаків та дівчат

Показники емоційного компоненту		Стать	Інтегральна емпатія	Антиемпатія	Індиферентність	Співпереживання	Співчуття	Моделювання поведінки	Реальне сприяння	Альтруїстична поведінка	
Емоційні бар'єри	Невміння керувати емоціями, дозувати їх	Чол.	-0,168*				0,177*				
		Жін.	-0,213**			0,156*	0,169*		-0,145*	-0,177**	
	Неадекватний прояв емоцій	Чол.					0,167*	0,205**			
		Жін.									
	Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій	Чол.	-0,31***			0,169*	0,285***			-0,264***	-0,241**
		Жін.								-0,66****	-0,91****
Домінування негативних емоцій	Чол.								-0,211**		
	Жін.										
Рівень емоційних бар'єрів	Чол.	-0,23**					0,188*	0,18*	-0,241**	-0,179*	
	Жін.	-0,186**				0,169*			-0,64****	-0,184**	
Модальність емоційного фону	Чол.	0,375****	-0,239**	-0,309***					0,302***	0,166*	
	Жін.	0,381****	-0,182**	-0,206**	-0,219**	-0,202**			0,246***	0,252***	
Емоційна спрямованість	Чол.								-0,221**		
	Жін.	-0,189**	0,155*							-0,162	

Примітка. * – $p\leq 0,1$; ** – $p\leq 0,05$; *** – $p\leq 0,01$; **** – $p\leq 0,001$.

У його ході було констатовано:

1. Взаємозв'язок емпатії з показниками адекватного емоційного реагування є більш вираженим у

юнаків, а з показниками варіативності емоційних проявів – у їх ровесниць – дівчат. Достовірних зв'язків емпатійності з рівнем емпатійної включеності у жод-

ній з вибірок виявлено не було.

2. Емпатійних корелятивів емоційних проявів міжособистісної взаємодії у дівчат виявлено більше на афективному етапі емпатійного процесу, а у юнаків – на когнітивному. Найбільша ж кількість взаємозв'язків спостерігається на дієвому рівні, що є однаковою мірою справедливим як для чоловічої, так і для жіночої вибірок.

Наступним етапом дослідження став аналіз вікових особливостей виявлених взаємозв'язків (див. табл. 2). У його ході було констатовано, що у ранньому юнацькому віці взаємозв'язок емпатії та її форм з емоційними проявами міжособистісної взаємодії є більш вираженим порівняно зі зрілою юністю.

Так, у зрілому юнацькому віці значно послаблюється взаємозв'язок емпатійності з емоційним контролем, емоційною скутістю та домінуючим емоційним фоном взаємодії. Взаємозв'язки ж емпатії з емоційною спрямованістю особистості, емоційними

бар'єрами, зокрема з таким показником останніх, як небажанням зближатися з людьми на емоційній основі, зникають взагалі. Лише кореляція з емоційною модальністю залишається стабільно високою протягом усього періоду. Крім того, така форма емпатії, як антиемпатія не пов'язана з досліджуваними емоційними проявами лише у зрілому юнацькому віці, а моделювання поведінки – на всьому віковому діапазоні, що вивчається.

Четвертий етап дослідження передбачав перевірку наявності достовірних відмінностей між досліджуваними показниками емоційного компоненту високоемпатійних, середньоемпатійних та низькоемпатійних досліджуваних. Виявлення таких відмінностей дає нам підстави вважати, що саме емпатія зумовлює відповідні зміни емоційних проявів. З цією метою після перевірки на нормальність розподілу показників у групах, нами було застосовано t-критерій Стьюдента (див. табл. 4).

Таблиця 2

Матриця значущих коефіцієнтів лінійної кореляції між показниками емпатії, її форм та емоційним компонентом міжособистісної взаємодії у ранньому та зрілому юнацькому віці

Показники емоційного компоненту		Віковий період	Інтегральна емпатія	Антиемпатія	Індиферентність	Сплереживання	Співчуття	Реальне сприйняття	Альтруїстична поведінка
Емоційні бар'єри	Невміння керувати емоціями, дозувати їх	15-17	-0,265***	0,159*				-0,203**	-0,190**
		18-21					0,192**		
	Неадекватний прояв емоцій	18-21							-0,197**
	Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій	15-17	-0,321****	0,160*	0,201**	0,207**	0,213**	-0,337****	
		18-21				0,164*			
	Домінування негативних емоцій	15-17	-0,291***	0,163*	0,213**	0,171*		-0,290***	
		18-21	0,173*		-0,160*	-0,166*			
	Небажання зближатися з людьми на емоц. основі	15-17	-0,199*						
	Рівень емоційних бар'єрів	15-17	-0,359****	0,175*	0,247***	0,189**		-0,339****	-0,176*
	Емоційна модальність	15-17	0,451****	-0,381****	-0,238**	-0,166*		0,330****	0,200**
18-21		0,307***		-0,294***		-0,163*	0,248***	0,162*	
Емоційна спрямованість	15-17	-0,202**	0,222**			0,189**		-0,163*	

Примітка. * – $p \leq 0,1$; ** – $p \leq 0,05$; *** – $p \leq 0,01$; **** – $p \leq 0,001$;

Аналіз достовірних відмінностей дозволив виявити вікові та статеві особливості емпатійної детермінації емоційного компоненту міжособистісної взаємодії.

Так, у ранньому юнацькому віці від рівня розвитку емпатії залежать:

- емоційний контроль, рівень емоційної скутості, адекватність емоційного реагування та емоційна модальність – у юнаків;
- адекватність прояву емоцій, емоційна модальність та спрямованість – у дівчат;
- бажання зближуватися з людьми на емоційній основі – у представників обох статей.

Взагалі від емпатійності у період ранньої юності не залежить лише рівень емоційної включеності у міжособистісну взаємодію.

У зрілій юності емпатія детермінує:

- емоційну модальність – у юнаків;
- емоційний контроль, домінуючий емоційний фон, бажання зближуватися з людьми на емоційній основі, адекватність емоційного реагування, рівень емоційної включеності, емоційну модальність – у дівчат.

Відсутній детермінуючий вплив емпатії на адекватність прояву емоцій, їх гнучкість, розвиненість, виразність та гармонійність.

Таблиця 4

Матриця достовірних значень t-критерію Стьюдента при порівнянні показників емоційного компоненту міжособистісної взаємодії особистостей з різним рівнем розвитку емпатії

	Рання юність			Зріла юність			Загалом		
	Хл.	Дів.	Раз.	Хл.	Дів.	Раз.	Хл.	Дів.	Раз.
1. Невміння керувати емоціями, дозувати їх									
BE-CE					2,687**				
BE-HE	2,203**		2,931***		2,567**		2,191**		
CE-HE			2,066**				1,781*		1,873*
2. Неадекватний прояв емоцій									
BE-HE			1,928*						
CE-HE		2,115*	2,679**						2,087**
3. Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій									
BE-HE	2,674**		2,561**				2,892***		2,476**
CE-HE	2,072**		2,557**				1,786*		2,835***
4. Домінування негативних емоцій									
BE-CE					2,218*				
BE-HE			1,679*		2,843**			1,711*	
CE-HE								1,946*	
5. Небажання зближатися з людьми на емоційній основі									
BE-CE	2,467**	1,197*							
CE-HE	2,821***				2,198**		2,054**		1,998**
Емоційна зрілість									
BE-CE					4,724****	3,825***		4,652****	3,545****
BE-HE			2,072**		9,174****	3,867****	2,887**	3,148****	4,014****
CE-HE	1,929*						1,613*		
Емоційна включеність									
BE-CE					6,903****	2,954***		2,067**	1,634*
BE-HE					5,538****	3,009***		1,746*	2,171**
Емоційна модальність									
BE-CE		3,739***	3,287***	1,912*	2,309**	3,194***	2,359**	4,832****	4,752****
BE-HE	3,578***	2,739**	4,721****	2,076*	2,361**	3,198***	3,993****	3,761***	5,707****
CE-HE	2,882***		3,449***				2,611**		2,658***
Гармонійність									
BE-CE		3,204***	2,235**					2,05***	
BE-HE		1,967*							

Примітки. 1) BE- досліджувані з високим рівнем розвитку емпатії, CE – досліджувані з середнім рівнем розвитку емпатії, HE – досліджувані з низьким рівнем розвитку емпатії. 2). * – $p < 0,1$; ** – $p < 0,05$; *** – $p < 0,01$.

Висновки. Таким чином, можемо констатувати наявність емпатійної детермінації усіх показників емоційного компоненту міжособистісної взаємодії. Разом з тим, виявлено вікову та статеву диференціацію детермінуючого впливу емпатії: для юнаків він є більш вираженим у період ранньої юності, а для дівчат – у зрілому юнацькому віці. Якщо ж говорити загалом, то в період раннього юнацького

віку вплив емпатії на емоційний аспект міжособистісної взаємодії є більшим порівняно зі зрілою юністю.

Перспективу своїх подальших досліджень вбачаємо у вивченні емпатійної детермінації мотиваційного, ціннісно-сміслового та когнітивного компонентів міжособистісної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

- Бодалев А.А., Каштанова Т.Р. Теоретико-методологические аспекты изучения эмпатии / А. А. Бодалев, Т. Р. Каштанова // Групповая психотерапия при неврозах / Под ред. Б. Д. Карвасарского, В. А. Мазуренко. – Л., 1975. – С. 11-19.
- Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М.: Информ.-изд. дом «Филинь», 1996. – 472 с.
- Василишина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування: Дис. ... канд. психол. наук / Т. В. Василишина. – К., 2000.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
- Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик / Пер. з англ. В. Хомика. – К., 2003. – 520 с.
- Духновский С. В. Диагностика межличностных отношений. Психологический практикум / С. В. Духновский. – СПб.: Речь, 2009. – 141 с.
- Журавльова Л. П. Диагностика емпатії та її форм у підлітковому та юнацькому віці / Л. П. Журавльова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 31 (55). – С. 154-161.

8. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: [Монографія] / Л. П. Журавльова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.

9. Коган І. М. Емпатія і особливості її розвитку у дітей молодшого шкільного віку: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України / І. М. Коган. – К., 2005. – 20 с.

10. Мінько Т. В. Емпатія як умова розвивального впливу в міжособистісних стосунках / Т. В. Мінько // Практична психологія та соціальна робота. – 2000, № 2.

– С. 19-21.

11. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Савчин Мирослав Васильович. – К., 1997. – 447 с.

12. Сичевський А.С. Психологічні особливості емоційного компонента емпатії у пубертатному періоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Сичевський Анатолій Станіславович. – К., 2004. – 237 с.

Т. В. Коломиец

ЭМПАТИЙНАЯ ДЕТЕРМИНАЦИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье представлены результаты теоретического и эмпирического исследования эмпатийной детерминации эмоционального аспекта межличностного взаимодействия в юношеском возрасте. Выявлены и описаны возрастные и половые особенности их взаимосвязи.

Ключевые слова: адекватное эмоциональное реагирование, эмпатия, эмоциональная включенность, эмоциональная модальность, межличностное взаимодействие.

T. V. Kolomiets'

EMPATHIC DETERMINATION OF EMOTIONAL MANIFESTATIONS IN INTERPERSONAL INTERACTION IN JUVENILITY

In the article the problem of interpersonal interaction from an anthropocentric approach has been examined. The topicality and necessity of studying empathy as an important determinant of interpersonal interaction has been grounded. On the theoretical level it has been determined that empathy in the emotional component of interpersonal interaction is represented as a condition of adequate emotional reaction of subjects determinant of their emotional presence in interaction and also the mechanism of variety of emotional displays in interpersonal interaction. On the theoretical level the existence of interrelationship between integral empathy and its forms and indexes of adequate emotional reactions, emotional activity and variety of emotional displays is defined. Their age and sex differentiation has been stated: in adolescence (15-17 years old) there are more empathic correlates of emotional displays in interpersonal interaction in comparison with late youth age (18-21 years old), besides it was specified that girls have greater amount of interrelationship displays compared with boys.

Keywords: the adequate emotional reaction, empathy, emotional inclusion, emotional modality, inter-personal interaction.

Подано до редакції 21.05.2013